

gjorde hon små näpna »osthöns», som hon konstnärligt formade utaf ost, liknande små höns utaf elfenben. Och det var presenter som länge kunde gömmas som minne af sommarens glada bovallslif.

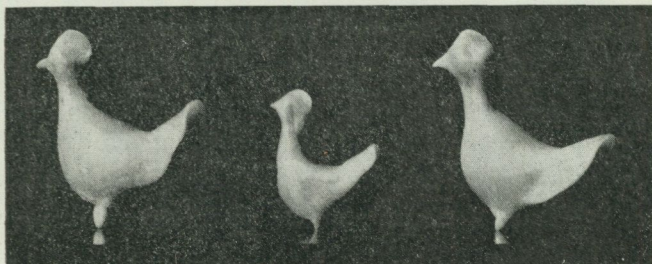

Fig. 3. Osthöns. Förfärdigade af Maria Odelberg i Öfverturingen.
Nord. M. 131.639.

Smärre meddelanden.

Den hel. Julitta och spår af hennes dyrkan i Sverige.

Bland helgon, som ljustit martyrdöden den 16 juni, nämnas i det romerska martyrologiet¹ äfven Quiricus² och hans moder Julitta. Deras pinohistoria sammanfattas där på följande sätt. »Zu Tarsus in Cilicien der Martertod des hl. Quirikus und seiner Mutter Julitta unter Kaiser Diokletian. Der kleine Quirikus, ein Knäblein von drei Jahren, weinte und schrie jämmerlich, als er seine Mutter vor dem Statthalter Alexander so grausam geisseln sah, und wurde deshalb von dem entmenschten Richter an den Stufen des Tribunals zerschmettert; Julitta aber musste erst noch viele andere schwere Qualen erdulden, ehe sie, vom Henkerschwerte zu Tode getroffen, ihren Lauf beschloss.» Utförligare framställningar kunna läsas i Acta Sanctorum och annorstädes. I Berliner-akademiens Sitzungsberichte för 1887 har DILLMANN underkastat denna helgonlegend en kritisk granskning. Han kommer till det resultatet, att den är en dikt af gnostiskt ursprung, sannolikt utan någon historisk kärna.

¹ Das römische Martyrologium. Innsbruck 1907.

² Skrifves äfven Ciricus, Cyricus, Cyriacus.

»Bis zum Ende des vierten Jahrhunderts waren in den katholischen Kirchen die Heiligen Julitta und Quiricus unbekannt, hatten wenigstens kein Fest. Es folgt daraus nicht, dass die Legende damals noch nicht geschrieben, sondern nur, dass sie bei den Katholiken noch nicht angenommen war. Ob sie schon von den Gnostikern erdichtet, oder ob sie erst später, unter Benutzung gnostischer Dichtungen oder in Kreisen, wo diese Anschauungen noch fortlebten, geschrieben ist, lässt sich nicht ausmachen. Jedenfalls muss sie im fünften Jahrhundert, wo man mit staunender Verehrung auf das Märtyrerverzeitalter zurückblickte und zwischen ächten und unächten Berichten wenig mehr unterschied, weitere Verbreitung und vielfachen Glauben gefunden haben . . . Jedenfalls . . . daran wird festzuhalten sein, dass das Stück von Haus aus eine Dichtung ist.»

I de österländska kyrkorna firas Quiricus och Julitta allmänt på den 15 juli, såsom man kan se hos NILLES¹. I öfverensstämmelse härmed heter det i STADLER's Vollständiges Heiligen-Lexikon (III, 539), att deras martyrium ägde rum den 15 juli år 304 eller 305, en uppgift, hvars skenbara noggrannhet står i skarp kontrast till resultatet af DILLMANN's undersökning; det tillägges, att i de flesta latinska martyrologier, och särskildt i det romerska, festen står vid den 16 juni, ehuru något skäl härtill icke är angifvet.²

Att dessa helgon varit föremål för dyrkan äfven i Sverige, därom finnes ett ojäfaktigt vittnesbörd i det år 1493 tryckta Linköpings-breviariet. I dess kalendarium står vid den 16 juni: *Cirici et milite* [tryckfel; läs iulite] *matris eius martirum memoria*; och på vederbörlig plats bland helgon-officierna (fol. H VII, recto) läses: *Cirici et iulite matris eius collecta. Exaudi nos deus salutaris noster et sanctorum tuorum cirici et iulite matris eius tibi patrocinio supplicantes: ut quorum celebramus triumphos: eorum possimus retinere constantiam*. På svenska: »Hör oss, Gud vår frälsare, och dem som anropa dig under patronat af dina helgon Ciricus och hans moder Julita: att vi, som fira deras trossegrar, ock må kunna bevara

¹ Kalendarium manuale utriusque ecclesiae. T. 1,2. Oeniponte 1896, 97.

² Det romerska martyrologiet upptar, så vidt jag kunnat finna, ännu två helgon med namnet Julitta, det ena martyr i Ancyra i Galatien den 18 maj, det andra martyr i Cesarea i Cappadocien den 30 juli.

deras ståndaktighet.» Det är att märka, att denna åkallan af Gud delvis är formad såsom en förbön för andra, hvilka alltså måste ha stått under stiftskyrkans hägn; och ordet patrocinium ger vid handen, att det är fråga om en församling, som stått under särskildt beskydd af dessa helgon såsom patroni.

Linköpings-breviarieret är bland *tryckta* nordiska ritualböcker den enda, i hvars kalendarium Quiricus och Julitta förekomma; i *handskrifna* kalendarier anträffas de oftare. Vi skola anföra några, om hvilkas hemort och ålder tillförlitliga uppgifter föreligga. Icke fullt ett århundrade före Linköpings-brevariets tryckår möta vi dem i det birgittin-kalendarium från början af 1400-talet, som COLLIN upptäckt i kammararkivet och beskrifvit i Kungl. Bibl. Handl. 34¹; där står nämligen vid den 16 juni: *Cirici et iulite mart. memoria*, skrifvet af den första handen. På alldeles samma sätt nämnas de i ett kalendarium från 1300-talet, som upptar de 6 första bladen i en pergamentskodex af k. Magnus Erikssons landslag tillhörande Kungl. biblioteket. Denna handskrift är veterligen första gången beskrifven af SCHLYTER i företalet till Upplandslagen såsom n:o 14 på sid. XV—XVI, och enligt hans där uttalade mening är kalendarieret skrifvet på 1300-talet; senast har det uppmärksamrats af NAT. BECKMAN², som karakteriserar det såsom »ett tydligt utprägladt Åbo-kalendarium». Till sist anteckna vi, att äfven vårt äldsta bevarade medeltids-kalendarium, Vallentuna-kalendarieret af 1198³, på den 16 juni uppför: *Cyrice et Julite matris eius*.

Ett ännu äldre spår af dessa helgons dyrkan i Sverige är måhända bevaradt i sockennamnet Julita i Oppunda härad af Sörmlands län. Första gången detta namn uppdyker i häfderna är i ett bref utfärdadt af konung Knut mellan åren 1167 och 1185 rörande flyttningen af ett kloster (Sv. Dipl. 64). I början af 1160-talet hade det första cistercienserklostret i Svealand anlagts vid Viby nära Sigtuna; men här stannade det icke länge utan flyttades redan före

¹ Redogörelse . . . ang. äldre arkivalieomslag, sid. 48, 49.

² Saml. utg. af Svenska fornskrift-sällskapet, häft. 151, sid. 107.

³ Kalendarium Vallentunense. Faksimile utg. [af O. Janse] i Stockholm 1907.

1185 till Säby i Julita; och det är härom som brefvet handlar. Dess innehåll sammanfattas af diplomatiariets utgifvare på följande sätt.

»Konung Knuts Bref rörande ett jordabyte hvarigenom Munkarne från Wiby lemnat Withbo, Rothelunda, Wiby och Scuthla jemte 12 mark guld emot Säby i Juleta och skogen Ed; med försäkran att såsom nämnde Munkar upptagit Konungen i sitt broderskap till att blifva delaktig af alla deras böner och gudstjenst, Konungen deremot ville, såsom detta Klosters grundläggare och beskyddare, försvara allt hvad dem tillhörde.»

Efter flyttningen kallades klostret omväxlande Saba (latiniserad form af Säby) och Julita. Det framgår emellertid af brefvet och framhålles uttryckligen af HILDEBRAND¹, att Julita kyrka icke var en klosterkyrka, utan kyrka i den församling, till hvilken klostret flyttades. Trakten måste i hvarje fall långt förut hafva blifvit vunnen åt kristendomen, så att klostret i densamma hade att påräkna ett tryggadt hemvist. När och huru den kristna församlingen härstädes blifvit grundad, därom är ingenting känt; namnet ger anledning till den förmodan, att dess kyrka varit vigd åt den hel. Julitta.

Om denna förmodan är riktig, kunna vi såsom sammanfattning af det föregående säga, dels att vi spårat våra helgon i flere olika stift, dels ock att vi kunnat följa dem tillbaka i tiden så långt de historiska källorna gå och ännu ett stycke längre. Men vid tiden omkring 1500, då de svenska ritualböckerna efter hand utkommo i tryck, synas de i allmänhet ha varit glömda; de enda kända vittnesbörden om dem från denna tid äro sockennamnet Julita och förekomsten af deras namn i Linköpings-breviarier. Tänker man på den bön, som anförts i det föregående, kan man knappast undgå att sätta dessa båda företeelser i samband med hvarandra. Då afståndet från Julita kyrka till det nuvarande Linköpingsstiftets nordligaste punkt endast uppgår till omkr. 2 mil, kan man måhända våga den gissningen, att omvändelseverket i denna trakt utgått från Linköping, i hvilket fall socknen, hvars nordgräns utgöres af Hjälmaren, kanske varit det östgötska missionsfältets yttersta utpost mot norr. Af

¹ Sveriges medeltid, III, 963.

denna anledning eller någon annan har församlingen ihågkommit med förbön i moderkyrkan; och efter århundraden, långt sedan Julita ingått i Strängnäs stift, ha namnet och förbönen fått kvarstå i det tryckta breviariet såsom ett vördadt minne från framfarna dagar.

Det förtjänar nämnas, att denna hypotes står i god öfverensstämmelse med hvad LITBERG (Rig. 1918, sid. 10) uppvisat rörande det kulturella sambandet mellan Östergötland och Vingåkerstrakten i Sörmland med angränsande delar af Närke.

Arvid Lindhagen.

»Fajanser med den blaa spiral.»

I tilslutning til de interessante meddelelser Hr Direktör E. Hannover gir i beretningen om »Det danske Kunstindustrimuseums Virksomhet 1916» (s. 22—25)¹ om nogen tyske 1600-aars fajanser: »fajanserne med den blaa spiral», skal her gjøres opmærksom paa en liten samling apothekerkrugker der utvilsomt hörer med under denne gruppe og som nylig er draget frem av Nordiska Museets store samling av magasinerte apothekersaker.²

Det dereier sig om 6 smaa krukker (62308 a—c og 62309 a—c). Krukkerne er omtrent like store, c:a 10 cm. höie og med en diameter paa vel 8 cm. Som man ser av avbildningerne har de fem krukker rette ubrutte sider med en liten indsnöring under mundingsranden, den sjette er töndeformet. De er dreiet op av en (i brändt tilstand) lys gullig ler og er dækket av en fet flötefarvet tinglasur.

Baade denne glasur og den blaa dekor har en saa skinnende glasagtig overflate, at det synes som om krukken efter at være dekorert har faat et overtræk av blyglasur i allefald utenpaa, en gla-

¹ Sml. ogsaa Walter Stengel: Studien zur Geschichte der deutschen Renaissance-Fayencen, i Mitteilungen aus dem Germanischen National Museum 1911, s. 71—81 og Lübeckermuseets Aarbok for 1915, hvor Direktören K. Schaefer behandler 2 fajanser med den blaa spiral.

² I Kristiania Kunstindustrimuseum findes ogsaa en albarello med de blaa spiraler. Se »Nordeuropæiske fajanser», s. 56—57.